

Mapování biotopů pro evropskou soustavu Natura 2000 v ČR

Habitat mapping for Natura 2000 network in the Czech Republic

Tomáš Kučera¹⁾ & František Pojer²⁾

¹⁾ Ústav systémové biologie a ekologie AV ČR, Na Sádkách 7, 370 05 České Budějovice, e-mail: kucera@usbe.cas.cz;

²⁾ Ministerstvo životního prostředí ČR, Vršovická 65, 100 10 Praha 10, e-mail: Frantisek_Pojer@env.cz

V roce 2004 skončila nejrozsáhlejší, nejrychlejší a zároveň nejpodrobnější mapovací akce stran měřítka i počtu vymapovaných jednotek zaměřená na zachycení stavu a kvality vegetačního pokryvu České republiky. Toto celoplošné mapování přírody přineslo celostátní databázi obsahující 1 143 104 segmentů (tento údaj má orientační hodnotu, protože v rámci revizí, rektifikací a dalších kontrol se může mírně měnit) s informacemi o stavu a kvalitě 161 přírodních biotopů a digitální mapovou vrstvu na podkladě základních map v měřítku 1:10 000 pro území celé republiky s výjimkou zastavěných městských aglomerací, intenzivně využívané zemědělské krajiny a velkých průmyslových komplexů. Celkem zaujímají vymapované segmenty přírodních biotopů plochu 20 766 km² (tedy asi 26 % rozlohy ČR, Guth & Kučera 2006).

Novodobá historie moderního pojetí ochrany přírody v ČR souvisí s velkolepým záměrem na vytvoření evropské soustavy chráněných území zvané „Natura 2000“. Tato akce představuje skutečný historický milník v ochraně přírody střední Evropy, a to minimálně ze dvou důvodů: (1) jedná se o evropskou soustavu (tedy přeshraniční, propojenou se sousedními státy) budovanou na základě určitých „evropských“ kritérií (předem definovaných „shora“, ale ovlivnitelných zdola), a (2) poprvé v historii je zaveden tzv. „biotopový“ přístup, který doplňuje tradiční druhovou a územní ochranu. Tato aktivita má kořeny v mezinárodních úmlouvách (zejména Bernské úmluvě z roku 1981) a směrnicích přijatých Radou Evropské unie, především ve Směrnici 79/409/EHS o ochraně volně žijících ptáků z roku 1979 a Směrnici 92/43/EHS o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin z roku 1992 (texty směrnic viz Roth 2003). Právě druhá výše zmíněná směrnice vzešla z dlouhodobých přípravných projektů, jmenujme zde alespoň projekt CORINE – biotopy, který byl připraven Evropskou komisí v letech 1985–1990 a jehož cílem bylo vybudovat databázi vybraných chráněných území, jejichž stanoviště mají z hlediska ochrany přírody evropský význam (Devillers et al. 1991). Česká republika zařadila do této databáze celkem 236 území o celkové ploše přes 6 560 km² (Kučera & Podhajská 1998). Mezitím stálý výbor Bernské úmluvy rozhodl v roce 1996 založit síť Emerald (česky Smaragd) na podporu přípravy sítě tzv. zvláštních území ochrany v signatářských zemích, zejména pak těch, které nejsou členy EU (blíže viz Plesník 1999). Tuto skutečnost je třeba zdůraznit jako vysvětlení toho, proč jsou interpretační manuály habitatů Emerald (pro střední Evropu viz Halada 2000) a Natura 2000

Kučera T. & Navrátilová J. [eds], *Biotopy a jejich vegetační interpretace v ČR. Česká botanická společnost, Praha 2006, ISBN 80-86632-08-3.*

(European Commission 2003) odlišné, byť oba vycházejí z přehledu biotopů CORINE (Devillers et al. 1991). V té době již Česká republika oficiálně požádala o členství v EU, takže pozornost byla věnována primárně soustavě Natura 2000.

Propagaci obou směrnic a přípravu návrhu ptačích území si vzala na starost Česká společnost ornitologická (Hora 1998, Hora et al. 1999, souhrn viz Hora & Marhoul 2002), které šlo mj. i o porozumění a vysvětlení konceptu evropsky významných typů přírodních stanovišť (Kučera 1999). V té době totiž neexistovala žádná souhrnná publikace popisující odborné veřejnosti přístupným způsobem vegetační pokryv celé republiky. Potřeba takové publikace byla vyvolána právě nutností interpretovat přílohu 1 směrnice o stanovištích do prostoru střední Evropy. Prakticky se nabízely dvě možnosti: (1) buď přeložit evropský interpretační manuál a provést víceméně mechanický převod západoevropské typologie na středoevropskou, (2) nebo kriticky zhodnotit biotopy střední Evropy a vymezit jejich vztah k habitatům definovaným směrnicí. Každý z obou přístupů měl svá pro a proti: první přístup byl jednodušší, rychlejší, ale nepokrýval všechny biotopy, touto cestou se vydalo například Slovensko (Valachovič et al. 2002) či Maďarsko (Táborská, tento svazek). Druhý přístup byl náročnější, nepochybně nákladnější, ale zároveň celistvější, protože definoval všechny biotopy, tedy i ty „neevropské“. Výhody druhého přístupu se projevil už v procesu rozšiřování EU z 15 na 25 států, kdy bylo nutné získat informace o několika dalších habitatech, které byly do směrnice přijaty až na základě návrhů přístupujících zemí (viz Guth, tento svazek). Tento přístup komplexního mapování přírodních biotopů bývá někdy nazýván „českou cestou“ naplňování směrnice o stanovištích a nemá zřejmě co do podrobností přístupu v Evropě obdobu.

Koncem roku 1999 začaly intenzivní přípravy na provedení klasifikace biotopů ČR ve vztahu k existujícím klasifikacím CORINE biotopy, EUNIS, k fytoocenologickému systému a lesní typologii (Chytrý & Kučera 1999). V následujícím roce 2000 byl sestavován *Katalog biotopů ČR*, zároveň probíhalo pod koordinací M. Culka a L. Bínové ve vybraných územích pilotní mapování, které ukázalo na řadu reálných problémů s klasifikací biotopů, přineslo mnoho podnětů pro metodiky mapování a ukázalo nutnost změny organizace a administrativního zajištění celé akce. Za iniciální rok „české cesty“ lze proto považovat rok 2001, kdy se díky pozitivnímu vizeonářství některých pracovníků Agentury ochrany přírody a krajiny ČR (AOPK ČR) a Ministerstva životního prostředí podařilo definitivně prosadit právě tu podrobnější, nákladnější a delší variantu mapování, a to i přesto, že již tehdy začínalo být zřejmé, že Česká republika nedostane souhlas k přechodnému období na uvedení směrnice do praxe po vstupu do EU.

Zajištěním mapování byla pověřena AOPK ČR, která zavedla dvě úrovně koordinace mapování (a) po krajích a (b) po biogeografických regionech (mapování biotopů a návrh území zvláštní ochrany pro panonskou biogeografickou oblast byly připraveny před vstupem do EU). AOPK ČR organizovala mapování a postupně vydala kromě *Katalogu biotopů* (Chytrý et al. 2001) ještě obnovenou a celkově zjednodušenou druhou, a posléze třetí definitivní verzi metodiky mapování (Guth 2002, viz také Guth v tomto svazku). Tyto metodiky již zahrnovaly sběr údajů potřebných pro vyplnění standardních formulářů údajů (viz Roth 2003). Zapomenout nelze ani na databázovou aplikaci NDS, která významným způsobem sjednotila převod dat od jednotlivých autorů do celostátní databáze. Na AOPK ČR také vzniklo mapové a digitalizační centrum, které průběžně zajišťovalo tvorbu digitální vrstvy mapovaných biotopů.

Pochopitelně, že při tak náročném a intenzivním nasazení stovek mapovatelů a desítek koordinátorů a dalších spolupracujících organizací a jednotlivců, nebylo možné vyvarovat se určitých chyb a nedostatků. Protože úroveň mapovatelů byla rozdílná, probíhaly revize mapových děl, které odhalily jak individuální, tak systémové posuny v interpretaci biotopů jednotlivými mapovateli (Kučera, tento svazek). Kromě toho výsledky mapování také poukázaly na některé problémy interpretace biotopů, resp. klasifikace jejich vegetace. Mapování biotopů přispělo mj. k lepšímu poznání přirozených rašelinných a acidofilních borů a jedlin v jižních Čechách (příspěvky Grulich, Navrátilová a kol., Kučery a kol. v tomto svazku), zatímco v severních

Čechách byly nalezeny některé jednotky považované za subatlantské a dosud z této oblasti neuváděné (Višňák, tento svazek).

Mapování posloužilo jako podklad pro návrh tzv. Národního seznamu evropsky významných lokalit, který je v současnosti posuzován Evropskou komisí v Bruselu. Nyní a v nejbližším období jsou na řadě další navazující kroky orgánů a organizací ochrany přírody, zejména cílený management biotopů (Háková et al. 2004, Unar & Smejkal 2004), dopracování návrhu soustavy území zvláštní ochrany, jejich vyhlášení formou chráněných území včetně schválení plánů péče a plánovitě dlouhodobé sledování stavu těchto území. To všechno jsou již úkoly, které se v současnosti řeší, a jejichž zpracování a zhodnocení bude předmětem budoucích sborníků a prací.

Vlastní výsledky mapování biotopů jsou a budou přirozeně využívány i pro další účely ochrany přírody a krajiny, např. jako podklad pro různé úrovně územních plánů a pro zpřesňování územních systémů ekologické stability, dále při plánování a realizaci krajinotvorných programů a agro-environmentálních opatření, při zpřesňování zonace národních parků a chráněných krajinných oblastí, pro statistické a srovnávací potřeby atd. Samostatnou a otevřenou otázkou je doplňování a případně opakování mapování v budoucnosti. Nicméně současné výsledky mapování jsou a ještě na dlouhou dobu budou významným zdrojem informací o přírodě České republiky, které budou nejrůznějším způsobem předkládány také široké veřejnosti (viz např. Smrtová & Kažmierski 2005) a budou jí sloužit k poznávání takové přírody (rozuměj „naturní“), jaká byla, je a bude v České republice nejenom v roce 2000.

Terminologický slovník / Vocabulary

Biotop – obecný termín označující stanoviště druhu, popř. společenstva, v kontextu Natura 2000 označuje všechny mapovací jednotky podle *Katalogu biotopů ČR*. Biotopy se dělí na přírodní a nepřírodní (označené kódem X). Odlišný význam má termín v programu „CORINE-biotopes“, kde je chápán jako územní jednotka.

Habitat – ekvivalent k termínu biotop. Termín je ve směrnici 92/43/EEC použit pro typizaci vymezených jednotek, označuje tedy pouze ty biotopy, které jsou taxativně vyjmenovány v příloze I Směrnice. Doporučujeme používat v odborně-přírodovědných textech.

Segment – základní mapovací prvek obsahující homogenní biotop(-y). Segmenty jsou bodové, liniové a plošné, více biotopů v jednom segmentu tvoří mozaiku.

Typ přírodního stanoviště – legislativně definovaný termín, úřední překlad termínu „habitat“. Doporučujeme používat v textech, které mají legislativní kontext.

Literatura

- Devillers P., Devillers-Terschuren J. & Ledant J.-P. (1991): Habitats of the European Community. – In: CORINE biotopes manual. Ver. EUR 12587/3. Luxembourg.
- European Commission (2003): Interpretation manual of European union habitats. EUR 25. – European Commission, Brussels.
- Guth J. [ed.] (2002): Metodiky mapování biotopů Soustavy Natura 2000 a SMARAGD (metodiky podrobného a kontextového mapování). 3. přepracované vydání. – Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha.
- Guth J. & Kučera T. (2006): NATURA 2000 habitat mapping in the Czech Republic: methods and general results. – Ekológia (Bratislava), suppl. 2005/1, v tisku.

- Háková A., Klaudivsová A. & Sádlo J. [eds] (2004): Zásady péče o nelesní biotopy v rámci soustavy Natura 2000. – In: Planeta 12, Ministerstvo životního prostředí ČR, Praha.
- Halada L. [ed.] (2000): Interpretation manual of the EMERALD habitats. Phare countries. – Phare Topic Link on Nature Conservation, Bratislava.
- Hora J. [ed.] (1998): Legislativa EU a ochrana přírody. – Česká společnost ornitologická, Praha.
- Hora J., Kučera T. & Plesník J. (1999): Ochrana přírody v Evropské unii. – Česká společnost ornitologická, Praha.
- Hora J. & Marhoul P. (2002): Návrh oblastí ochrany ptáků v České republice. – Ochr. Přír. 57: 195–213.
- Chytrý M. & Kučera T. (1999): Systémy klasifikace vegetace a jejich využití v ochraně přírody a krajiny. – Ochr. Přír. 54: 137–140.
- Chytrý M., Kučera T. & Kočí M. [eds] (2001): Katalog biotopů České republiky. – Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha.
- Kučera B. & Podhajská Z. (1998): Budování databáze CORINE-biotopy v České republice. – Ochr. Přír. 53: 242–246.
- Kučera T. (1999): Přehled typů přírodních stanovišť (biotopů) v zájmu společenství (příloha I směrnice ES o stanovištích) vyskytujících se v České republice. – Česká společnost ornitologická, Praha.
- Plesník J. (1999): Síť SMARAGD – Evropská síť území zvláštního zájmu ochrany přírody. – Česká společnost ornitologická, Praha.
- Roth P. [ed.] (2003): Legislativa Evropských společenství v oblasti územní a druhové ochrany přírody (směrnice 79/409/EHS, směrnice 92/43/EHS, rozhodnutí 97/266/ES). – Ministerstvo životního prostředí ČR, Praha.
- Smrtová E. & Kažmierski T. [eds] (2005): Za Naturou na túru. – REC ČR, Praha.
- Unar P. & Smejkal J. (2004): Rámcové zásady lesního hospodaření pro typy přírodních stanovišť v územích soustavy Natura 2000 v České republice, základní doporučení pro hospodářské soubory. – In: Planeta 3/2004. Ministerstvo životního prostředí ČR, Praha.
- Valachovič M., Stanová V., Dražil T. & Maglocký Š. [eds] (2002): Biotopy Slovenska zaradené do Smernice o biotopoch č. 92/43/EHS. Interpretovaný manuál. – DAPHNE, Inštitút aplikovanej ekológie a Botanický ústav SAV, Bratislava.